

A vidéki tudományegyetemi könyvtárak szerepe városuk könyvellátásában

NÉMETH Zsófia

1975 őszén a Kulturális Minisztérium Könyvtárügyi Osztálya - külső szakemberek bevonásával - szakfelügyeleti vizsgálatot tartott a debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Könyvtárában. A megadott szempontok alapján az egyetemi könyvtári szolgáltatáspolitikai és -gyakorlat vonatkozásában a könyvtár külső tevékenysége részesült figyelemben. Ezen belül önálló témaként került sor - részben a kölcsönzési forgalom körvonalazásával, részben pedig a könyvtárnak a város más könyvtáraival e tekintetben kialakított munkamegosztásának a kitapintásával - annak a szerepnek a meghatározására, amelyet a tudományegyetem könyvtára a város könyvtári ellátásában játszik. Alábbi reflexióink ehhez a kérdéskörhöz kapcsolódnak, közelebbről: a város lakosságának közvetlenül (saját állományból) nyújtott szolgáltatásokhoz, a könyvtári olvasóközönség kialakításával kapcsolatos problematikához. E problémakör illusztrálására szolgáljon előljáróban néhány debreceni és szegedi könyvtári statisztikai adat egybevetése:

1. A KLTEKK beiratkozott olvasóinak megoszlása 1960 és 1975 között

	Nappali tagozatos egyet. és főisk.h.		Egyetemi dolgozók		Középisk. tanulók		Városi látogatók*		Összesen 100,0 %
	Szám	%	Szám	%	Szám	%	Szám	%	
1960	1785	55,8	520	16,2	287	9,0	608	19,0	3200
1965	2107	63,0	616	18,4	213	6,3	412	12,3	3348
1970	2153	61,4	720	20,5	215	6,1	418	12,0	3506
1974 **	2597	56,2	1157	25,0	287	6,2	581	12,6	4622
1975	2650	58,2	1166	25,6	292	6,4	446	9,8	4554

*A levelező hallgatókat ebbe a csoportba tömörítettük. (Számuk 1960-ban 78, 1965-ben 60, 1970-ben 100, 1974-ben 90, 1975-ben 60.)

**1974-ben az év legnagyobb részében a Hajdu-Bihar Megyei Könyvtár zárva volt, olvasóinak egy része a KLTE Könyvtárába áramlott.

2. A JATEKK beiratkozott olvasóinak megoszlása 1960 és 1975 között

	Nappali tagozatos egyet. és főisk. h.		Egyetemi dolgozók		Középisk. tanulók		Városi látogatók		Összesen
	Szám	%	Szám	%	Szám	%	Szám	%	
1960	2274	67,9	281	8,4	299	8,9	497	14,8	3351
1965	2989	66,6	238	5,3	447	10,0	814	18,1	4488
1970	3134	60,0	382	7,3	642	12,3	1062	20,3	5220
1974	3540	60,2	494	8,4	520	8,8	1327	22,6	5881
1975	3987	61,7	522	8,1	484	7,5	1466	22,7	6459

Az adatsorokból megállapítható, hogy a szegedi tudományegyetemi könyvtárban 1960 és 1975 között a beiratkozott olvasók száma megkétszereződött, s ezen belül a városi látogatók száma megháromszorozódott, a középiskolásoké pedig - egy átmeneti megkétszereződés után - 1960-hoz képest 62 %-os emelkedést mutat. Tekintettel a hallgatói olvasók számának 75 %-os emelkedésére és az egyetemi olvasók számának a megkétszereződésére, a városi látogatói és középiskolás áradat (összesen 1950 fő) - a beiratkozás pusztá számadataiból is kitapinthatóan - a könyvtárban rendkívül nehéz, az alapfunkciót veszélyeztető helyzetet teremt. Debrecenben - talán a campus-egyetem előnyeinek is köszönhetően - normalizáltabb a helyzet: az összes beiratkozott olvasók száma 1960 és 1975 között 42,3 %-kal emelkedett, ezen belül a hallgatói olvasók számában 48,5 %-os, az egyetemi dolgozók számában több mint kétszeres a növekedés mértéke. A középiskolások száma stabil, és a szegedinél egészségesebb nagyságrendet mutat, a városi látogatók száma pedig - az egyetemi funkció ellátásának a javára - mintegy harmadával csökkent.

A két könyvtár látogatói forgalmának a megoszlása még "finomítottabb" képet mutat. Ebből is a KLTE Könyvtárának az egyetemi funkciót a JATE Könyvtáránál jobban kidomborítani tudó képessége olvasható ki:

Látogatók	KLTE Könyvtára (1975) N = 158 372	JATE Könyvtára (1975) N = 94 606
Egyetemi és főiskolai hallgatók	81,5 %	85,2 %
Egyetemi dolgozók	10,4 %	1,9 %
Városi látogatók	6,8 %	8,7 %
Középiskolai tanulók	1,3 %	4,2 %

A város könyvtári ellátásában az egyetemi könyvtár és a közművelődési könyvtár közötti munkamegosztás érzékeltetésére egybevetettük a KLTE Könyvtára és a legnagyobb debreceni tudományos-közművelődési könyvtári műhely, a Hajdu-Bihar Megyei Könyvtár, valamint a JATE Könyvtára és a Somogyi Könyvtár beiratkozási adatait. (1). (A HBMK 1975. évi adatainak az ismerete hiányában és a Könyvtár 1974. évi zárvatartása miatt Debrecenből az 1973. év adatait adjuk, s hasonlítjuk össze az 1975-ös szegedi adatokkal.)

Debrecen

	Tudományegyetemi Könyvtár		HBMK		Összesen 100,0 %
	Szám	%	Szám	%	
Középiskolai tanulók	163	9,0	1635	91,0	1798
Városi látogatók	421 *	8,7	4408	91,3	4829

*Köztük 85 levelező hallgató

Szeged

	Tudományegyetemi Könyvtár		Somogyi Könyvtár		Összesen 100,0 %
	Szám	%	Szám	%	
Középiskolai tanulók	484	17,0	2387	83,0	2871
Városi látogatók	1466	33,0	3008	67,0	4474

A város könyvtári ellátásának a megosztásában részben az arányok különbözősége tűnik fel - Debrecenben 10, illetve 90 %, Szegeden 20 és 30, illetve 80 és 70 % -, részben pedig nagyságrendi problémák jelentkeznek. A JATE Könyvtárának 1975-ben 321-gyel több középiskolás és 1045-tel több városi "felnőtt" olvasója volt, mint a KLTE Könyvtárának 1973-ban. A Megyei-Városi Somogyi Könyvtárnak pedig 752-vel több középiskolás, de 1400-zal kevesebb városi "felnőtt" olvasója volt 1975-ben, mint a Hajdu-Bihar Megyei Könyvtárnak 1973-ban.

A "munkamegosztás" természetesen a hallgatók könyvtári ellátásában is kimutatható. A hallgatók az egyetemi könyvtár mellett - Debrecenben kisebb, Szegeden nagyobb mértékben - városuk közművelődési könyvtárainak a szolgáltatásait is igénybe veszik. 1973-ban a Kossuth Lajos Tudományegyetem hallgatóinak 35 %-a volt a Hajdu-Bihar Megyei Könyvtár beiratkozott olvasója. E könyvtár elemző felmérése szerint a beiratkozott KLTE-hallgatók 73 %-a a könyvtár rendszeres látogatójának bizonyult. Az a körülmény, hogy többségük (zömmel bölcsészek) kötelező és ajánlott irodalmat keresett, alátámasztja a KLTE Könyvtára olvasószolgálati munkatársainak a szakfelügyeleti vizsgálat során közölt észrevételét, miszerint a hallgatói igényekkel azonos városi és középiskolás igényeknek a tudományegyetemi könyvtárban való

kielégítése - különösen, ha kölcsönzés útján történik - fokozza a nehézségeket a hallgatók amugysem zökkenőmentes egyetemi könyvtári ellátásában. Szegeden a tudomány-egyetem hallgatói - itt is elsősorban a bölcsestisztek - debreceni kollégáiknál is nagyobb mértékben támaszkodnak a Megyei-Városi Könyvtár szolgáltatásaira. E könyvtár fő erőssége - a nagy példányszámu, gazdag, központi kölcsönzői anyag mellett - részben az értékes alapítványi anyag, de különösen a hazai termés vonatkozásában széles skálán és tudományos igényvel, hagyományosan és törésmentesen továbbfejlesztett, ugyancsak prézens használatu, a kölcsönözhető anyagtól elkülönített raktári állomány. Ennek vonzereje Szegeden az egyetemi bölcsestisz- és humánszakos főiskolai hallgatók számára felér azzal a vonzerővel, amelyet az Országos Széchenyi Könyvtár prézens állománya a budapesti bölcsestisztek számára jelent. 1975 márciusában és áprilisában a Somogyi Könyvtár számszerűleg is regisztrálta az olvasóterem hallgatói forgalmát. (2) Ezeket az adatokat a JATE Könyvtára olvasótermében ugyanakkor regisztrált forgalmi adatokkal összevetve a következő képet kapjuk:

	JATE Könyvtára		Somogyi Könyvtár		Összesen 100,0 %
	A látogatások száma	%-a	A látogatások száma	%-a	
Bölcsestisz- hallgatók	5110	71,0	2058	29,0	7168
Ttkari hallgatók	2928	89,0	377	11,0	3305
Joghallgatók	925	81,0	213	19,0	1138
Orvostud. egyet. hallgatók	1519	91,0	155	9,0	1674
Főiskolások	1815	55,0	1486	45,0	3301
Összesen	12 297	74,0	4289	26,0	16 586

A kéthónapos időszak statisztikai adatai szerint a két könyvtár olvasótermében lebonyolódó hallgatói forgalom 70, illetve 30 %-os arányban oszlik meg. A JATE Könyvtárának olvasótermi rendszere 220 férőhelyes, a Somogyi Könyvtár olvasótermében pedig 100 ülőhely van, így az adatok a két olvasóterem megközelítően hasonló arányu hallgatói igénybevételére utalnak. A szegedi felsőoktatási intézmények hallgatói a Somogyi Könyvtár olvasóterméből - 75-80 %-os jelenlétükkel (3) - kiszorítják azokat az olvasói rétegeket (városi felnőtt olvasók, komoly érdeklődésű középiskolai tanulók), akiknek a kiszolgálására a Megyei-Városi Könyvtár tudományos-közművelődési funkciójából adódóan elsődlegesen hivatott. Ez azután furcsa "szóródást" eredményez: a városi látogatók és a középiskolai tanulók jóval nagyobb számban és mértékben veszik igénybe a JATE Könyvtára állományát, mint az indokolt volna. Erre a körülményre részben a könyvtár látogatói forgalmában való magas - a kölcsönzésben 35-40 %-os, az olvasótermekben pedig 7-8 %-os - részvételi arányuk utal, részben pedig érdeklődésüknek a kölcsönzési kérések alapján kimutatott, javarészt kifejezetten közművelődési jellege. (1975-ben a könyvtárba beiratkozott un. "egyéb" - alkalmazottakat, nyugdíjasokat, stb. magában foglaló - 900 főnyi olvasói csoport, valamint a középiskolai tanulók kölcsönzési kérései között a szépirodalmi művekre

vonatkozó igény igen magas: 60 illetve csaknem 50 %-os, az idegen nyelvű művek iránt mutatkozó érdeklődés pedig rendkívül alacsony: mindössze 4 %-os volt.)

O.Sz. CSUBAR'JAN az 1971. évi szovjet-magyar könyvtárügyi szemináriumon a könyvtárelméleti kutatások előtt álló feladatokról szólva hangsúlyozta, hogy a könyvtárak jelenlegi tipustana "nem tükrözi a könyvtárügyben lezajlott lényeges változásokat. ... Ez a tipologizálási igény nem függ össze azzal, hogy egyesek kétségbe vonják a könyvtárak közművelődési és tudományos könyvtárakra osztását (bár e könyvtárak között a határok mindinkább elmosódnak), hanem a típusalkotásnak az a feladata, hogy konkrét szociológiai alapon és szisztematikus, valamint strukturális elemzés módszereinek alkalmazásával kidolgozza a különböző típusú és jellegű könyvtárak funkcionális sajátosságainak új szempontjait azért, hogy sokkal világosabban meghatározza szerepüket a társadalomban, hatókörük kiterjedését, és megkeresse az egymás közötti kapcsolatok sokkal hatékonyabb kölcsönhatásának útjait." (4)

Csubar'jan megállapításaihoz egyetemi könyvtári szempontból szorosan kapcsolódik Horst KUNZE álláspontja, amely szerint a szocializmus viszonyai között a képzési intézmények demokratizálása, a használóknak a beengedése a könyvtárba nem jelentheti az egyes könyvtár típusok közötti funkció- és állományadta különbségek elmosódását. A használók körének a korlátozása a szocialista országok könyvtáraiban semmiképp sem a művelődés privilégiummá tételének, vagy éppen kiváltságosok számára való biztosításának, hanem a társadalmi célszerűség meghatározásának a kérdése, és a könyvtárak társadalmi hatékonyságának a fokozását célozza. Az egyetemi alapfeladatok ellátása és ugyanakkor a nagy nyilvánosság kiszolgálása - a 19. század óta lényegében változatlan egyetemi könyvtári struktúra mellett - megoldhatatlan feladatok elé állította az érintett könyvtárakat. A következmények - folytatja Kunze - három sikon jelentkeztek: a) az egyetemi oktatók önellátásra rendezkedtek be, arra törekedtek, hogy tanszéki könyvtárukat kutatói könyvtárakká fejlesszék; b) a hallgatói tanulmányi igények a központi könyvtárba koncentráálódtak, ezekkel viszont az egyetemi könyvtárak nem tudnak lépést tartani, a kielégítetlen kérések és az előjegyzések száma aránytalanul nagy mértékben megnövekedett; c) a tudományos igényű külső olvasók igényeinek a kielégítése az egyetemi hallgatókéhoz hasonló nagyságrendű nehézségekbe ütközik. Az így létrejött circulus vitiosus rossz közérzetet teremt olvasóban és könyvtárosban egyaránt. (5)

A nyugatnémet Rolf KLUTH az egyetemi könyvtárak nyilvánosságáról szólva tömören csak annyit jegyez meg, hogy városon belül telepített egyetem esetében fokozottabban kell számolni a külső használókkal, s megjegyzi, hogy - az arányokat tekintve - "e használat intenzitásának nem szabad nagyon magasnak lennie". (6)

Sz.K. VILENSZKAJA 1959-ben az egyetemi könyvtárak hármaskörét hangsúlyozza: a) az egyetemi tanulmányi folyamat támogatása (mint az egyetemi könyvtár oktatási intézmény-jellegéből fakadó fő feladat); b) az egyetemen folyó tudományos kutatómunka támogatása (tudományos és szakkönyvtári funkció); c) a hallgatók kulturális nevelése (közművelődési könyvtári funkció). Mindez természetesen, már Vilenszkaja megfogalmazásában is, egyéb - külső - feladatokkal egészül ki: módszertani munkával, információs tevékenységgel. (7)

Hazai viszonylatban e kibővített feladatkörrel kapcsolatban az Egyetemi és Főiskolai Könyvtárak 1975 szeptemberében tartott II. Országos Konferenciájának ajánlásai megállapítják, hogy "az egyetemi könyvtárak 1959-ben tartott első országos konferenciájuk óta minőségi fejlődésen mentek át. Tevékenységük kilépett az egyetemi keretek közül, regionális és országos feladatokat is ellátnak. A termelés és tudomány szakirodalmi szükségletei eközben még gyorsabb ütemben fejlődtek. Ezek átfogó megismerése és a fokozott kielégítésükre való gyakorlati felkészülés olyan fel-

dat, amely megkívánja a könyvtárak közti együttműködés, a regionális és országos jellegű integráció kérdéseinek tudományos igényű tanulmányozását." (8)

A hazai egyetemi könyvtárakat érintő könyvtárpolitikai elgondolások a "szak-egyetemi" könyvtárakkal kapcsolatban fogalmazódtak meg és realizálódtak a legegyszerűbben: legyenek az egyetemükön folyó kutató-, oktató-, és nevelőmunka irodalmi és információs bázisai, a tanulmányi és kulturális nevelőmunka műhelyei s egyben az általuk gondozott tudományterületek szakkönyvtárai és tájékoztatási intézményei az őket közvetlenül felkereső szakember-olvasók számára, valamint - szolgáltatásaik szétsugárzásával - az ország bármely pontján jelentkező jogos igények kielégítésére. A közvetlen olvasótábor kialakításának a kérdése itt relative problémamentes: az egyetemi funkciók ellátása mellett a "szakegyetem" könyvtára a városi olvasók esetében a szaktudományi érdeklődésből fakadó irodalmi és információs igények kielégítésére hivatott.

A tudományegyetemeknek, a klasszikus universitasok utódainak a könyvtárai közül (Budapest, Debrecen, Pécs, Szeged) a legkorábban a budapesti tudta megfogalmazni és realizálni a korszerű egyetemi könyvtári munka tartalmát. A felszabadulást követő évek egyetemi könyvtári problematikájának témánk körébe tartozó vonatkozásait a könyvtár törekvéseinek a tükrében nézve MÁTRAI László így foglalja össze: "Fontos kérdés volt a Könyvtár tudományos profiljának kialakítása, illetve újrafogalmazása is. Egyrészt meg kellett valósítani a közművelődési, oktatási és tudományos feladatok helyes arányát az új, szocialista társadalom hazai fejlődésének perspektívájában. Ez nem mindig volt könnyű dolog, mert még az ötvenes években is előfordultak olyan jószándéku, de tájékozatlanságra valló központi intézkedések, amelyek a könyvtárügy egysége vagy más jelszavak félremagyarázásával olyan közművelődési feladatokat kívántak a tudományos könyvtárakra ruházni, amelyeket elvégezni azok csak tudományos-egyetemi céljaik rovására tudtak volna. A társadalom fejlődése mellett - másrészt - a tudományok immanens fejlődése is megkövetelte a Könyvtár gyűjtési és működési körének pontosabb meghatározását." (9) Tegyük még ehhez hozzá, hogy az ELTE Könyvtára korszerű törekvéseinek megvalósítását, beleértve az "általános tudományos" profil súlypontozott átalakítását - az egyetemi igényekhez igazodó általános gyűjtőkörnek a referenzanyag és a tanulmányi anyag terén való fenntartása mellett - rendkívül nagy mértékben megkönnyítette részben a gazdag gyűjtési hagyomány, részben a könyvtárat körülvevő gazdag könyvtári környezet. Ez a körülmény még az egyetemi alapfeladatok ellátásának kérdésében is fokozottabb rugalmasságot tesz lehetővé. A hallgatók könyvtári ellátásában például igen fontos tényező, amire MARÓT Miklós hívja fel a figyelmet, hogy "rendelkezésükre áll az összes fővárosi nyilvános könyvtár. A természettudományi, sőt a bölcsész és jogi kar egyes szakjainak hallgatói nem az Egyetemi Könyvtárban, hanem valamelyik másik nagykönyvtárban vagy szakkönyvtárban találják meg a szükséges irodalmat." (10)

A vidéki tudományegyetemek könyvtárainak a feladatköre összetettebb, és - ha a realizálhatóság oldaláról nézzük a kérdést - nehezebben megfogalmazható. Ezek a könyvtárak általában egyetemük egyetlen, helyben elérhető tudományos könyvtári műhelyei (11), ezért egyetemi vagyis alapfeladatuk ellátásában az igények maradéktalan kielégítésére kell törekedniük. Nem a mostanában sokat emlegetett, rossz értelemben vett szakirodalmi autarchia kialakítására gondolunk itt, mindössze arra, hogy a vidéki tudományegyetemi kutató, oktató és tanulmányi munka szakirodalmi alapigényeinek helybeni kielégítése a fenntartó intézmények jogos elvárása, létük elemi feltétele. Mindez az egyetemi könyvtári állománytól széles tartalmi skálát és a tanulmányi anyag esetében (12) a zökkenőmentes munkát biztosítani képes példányszámot, illetve megfelelően felszerelt és méretezett helybenolvasási körülményeket

kiván meg. A széles tartalmi skála követelménye megnehezíti a különböző karok igényeihez alkalmazkodó, ha nem is általános, de mindenképp multidiszciplináris jelleg feladását valamely szaktudományi profil vagy profilok kidomborításának a javára - akár a gyűjtési politikában, akár az információs tevékenység terén.

Még speciálisabbá teszi a vidéki tudományegyetemi könyvtárak helyzetét az a körülmény, hogy a közművelődési és szakkönyvtári környezet hatékonysági fokának függvényeként, azzal fordított arányban kényszerül - az egyetemi alapfunkciót többé vagy kevésbé veszélyeztető - a "falakon kívülről" jövő szakirodalmi, közművelődési, sőt szórakozási igények kielégítésre. A "vidék" egyetemi könyvtárainak az utkeresése - természetesen az akkori kor osztálytartalmát kifejező polgári-feudális kultur- és tudománypolitikai törekvésekkel sulyosbitva - már az első világháború előtt érzékelhető. A Kolozsvári Egyetemi Könyvtár népkönyvtári olvasóterem felállítását tervezi (13) és az 1910-es évek egyetemi könyvtári elgondolásai általában is tulmutatnak a közvetlen egyetemi szolgálat keretein. (14) Részben talán a "szellemi népkönyha"-típusú közművelődési könyvtári helyzet ellensúlyozására, részben a korszak kulturpolitikai frázisait visszhangozva, a vidéki egyetemi könyvtárak nyilvános könyvtári szerepkör betöltésére törekszenek tudományos és közművelődési síkon egyaránt. SULICA Szilárd, a Szegedi Egyetemi Könyvtár igazgatója 1939-ben a Magyar Könyvtárosok és Levéltárosok Egyesülete második kongresszusának panasznapján annak érdekében olvassa fel előadását, hogy a Szegedi Egyetemi Könyvtár számára megteremtsék "azokat a feltételeket, amelyeknek birtokában ez az intézet úgy az egyetemi oktatás és a tudományos kutatás magasabb igényeinek, mint közművelődési hivatásának a nemzeti haladás érdekeinek megfelelő színvonalon tehessen eleget." (15) A könyvtár szabályzata kimondta, hogy "az olvasóteremben joga van olvasni és dolgozni minden tisztességes öltözetű és magaviseletű egyénnek, aki 16. életévét betöltötte." (16) A Pécsi Egyetemi Könyvtár törekvései hasonlóak voltak. A két világháború közötti korszakról szólva FÉNYES Miklós megállapítja, hogy a könyvtár "igen nehéz anyagi helyzete ellenére is igyekezett szolgálni az egyetemi oktatást és kutatást, és ugyanakkor - mivel Pécsen más számottevő könyvtár nem volt - a tudományos szakkönyvtári funkciókon kívül a közművelődési könyvtári feladatokat is ellátta." (17) A Debreceni Egyetemi Könyvtár kezdeti éveiben exkluzívabb. Használatát az egyetemi és egyéb oktatási intézmények oktatón, az egyetemi és főiskolai hallgatókon kívül olyan "felnőttekre" korlátozta, akik "komoly tanulmányok végzésére kellő biztosítékot" nyújtanak. (18) Itt is fellelhető a nyilvánosság kiszolgálása felé hajló egyetemi könyvtári törekvések, de ezek az egyetem ellenállása miatt nem érvényesülhettek. (19) Az egyetem az egyetemi feladatok maradéktalan kielégítését követelte a könyvtártól. Erre a könyvtár viszont a karok szerteágazó igényei miatt - az adott pénzügyi feltételek mellett - képtelen volt. VARGA Zoltán debreceni professzor a debreceni tudományegyetem felszabadulás előtti történetét feldolgozó művében elmarasztalja a könyvtártörténészt, amiért a debreceni egyetemi könyvtári törekvések ismertetésekor "figyelmen kívül hagyja az egyetemi oktatóknak a kutatási és oktatási munkájukhoz igazodó igényeit, s így nem érzékeli az ennek kielégítetlenségéből fakadó elégedetlenségüket." (20) Az egyetemi kutatómunka igényeinek a kielégítésére megfelelőbbnek mutakozó szemináriumi könyvtárak életre hívását Varga Zoltán - akár csak Kunze - elsősorban az egyetemi elvárásoknak megfelelni nem tudó egyetemi könyvtári viszonyokkal magyarázza. (21)

A felszabadulás után, a kulturális forradalom időszakában a vidéki tudományegyetemi könyvtárak tudományos és közművelődési törekvéseiket immár szocialista tartalommal megtöltve és az olvasni-tanulni vágyók nagy tömegeire tekintettel "a könyvtár nyilvános, bárki használhatja" (22) elv alapján tágra nyitották kapuikat a

nagyközönség előtt. A legvégtetesebb helyzet Szegeden alakult ki, ahol az Egyetemi Könyvtárnak 1953-ban mintegy 1400 középiskolás és csaknem 1000 általános iskolás olvasója volt. Ismerve az iskolai könyvtárügy jóval később megindult fejlődését és azt a körülményt, hogy a Városi Somogyi Könyvtár ekkor még csak az első lépéseket tette az iskolás és dolgozó olvasótömegek kiszolgálása érdekében (23), aligha ítéltető el egyértelműen az Egyetemi Könyvtár - erejét meghaladó és az egyetemi funkciót elhalványító - vállalkozása. SEBESTYÉN Géza még 1957-ben is az egyetemi könyvtárak teljes nyilvánossága mellett foglalt állást, de a közművelődési könyvtári környezet teljesítőképességétől függő mértékben. Hangsúlyozta; vidéken "magától értetődik, hogy az egyetemi könyvtárak készséggel segítségére sietnek minden rendürrangu olvasónak, aki hozzájuk fordul." (24)

Az egyetemi könyvtárak 1959. évi első országos konferenciája után a vidéki tudományegyetemi könyvtárak figyelme az addiginál átgondoltabban fordult az egyetemi feladatok felé, anélkül azonban, hogy azok ellátását maradéktalanul meg tudták volna oldani. Az elégtelen példányszám, a tanulmányi anyaggal való ellátásban mutatkozó zökkenők, a szűkös férőhelyviszonyok megnehezítik, hogy az egyetem könyvtára a tanulmányi munka hatékony műhelyévé váljék. (25) Részben a könyv- és folyóirat-áremelkedésekkel lépést tartani nem tudó pénzügyi keretek okozta elégtelen egyetemi könyvtári gyarapítás miatt, részben a kutatói terek szűkössége vagy éppen hiánya miatt az egyetemi oktatók fokozott mértékben a tanszéki könyvtárakban törekszenek a kutatásokhoz - és igen gyakran a tanulmányi munkához - szükséges szakirodalmi bázis megteremtésére. (26) E problémák megoldása nagyrészt az egyetemi könyvtár és a tanszéki könyvtárak egységes rendszerré alakításának a függvénye. Az egységes egyetemi könyvtári rendszer kialakíthatósága, a zárt jellegű - esetleg igen szűk olvasói kört befogadó, korlátozott nyilvánosságú - egyetemi tanszéki, tanszékesopporti vagy kari könyvtárak közeledési hajlandósága a központi egyetemi könyvtárhoz viszont - véleményünk szerint - nem utolsó sorban attól függ, hogy milyen mértékben képes az egyetemi könyvtár tevékenységében a tudományos-egyetemi funkció kidom- borítására, beleértve olvasói körének a kialakítását, körülhatárolását is.

Városuk könyvtári ellátásában játszott szerepüket a vidéki egyetemi könyvtárak a helyi felsőoktatási, közművelődési és szakkönyvtárügy tényleges vagy elvárható fejlődésével szinkronban módosítva igyekeznek megfogalmazni és érvényesíteni. Az egyetemi könyvtári funkcióból adódóan ellátandó "külső" olvasók köre alapján két csoportra osztható.

1. Olyan felsőoktatási társintézményeknek a hallgatói, ahol az anyaintézmény nem rendelkezik a hallgatói igényeket kielégíteni képes könyvtárral, ugyanakkor szakirodalmi követelményrendszere a tudományegyetemen oktatott studiu- mok szakirodalmi követelményeihez simul, vagy azoké, amelyek valaha a tudomány- egyetemhez tartoztak, és ezért számukra a már meglévő irodalmi bázis továbbfejlesz- tésével a könyvtári ellátás - legalábbis bizonyos mértékben - a tudományegyetem könyvtárában biztosítható. Hogy milyen mértékben, az elsősorban a tudományegyetemi könyvtár "kapacitásától" függ, részben pedig a felsőoktatási társintézmények könyvtári ellátottságától, és az érintett felsőoktatási intézmények között a könyvtári ellátásban tudatosan kialakított - eddig még csak szórványosan fellelhető - munka- megosztás alapján határozható meg. Szegeden például (néhány, az egyetemen nem oktatott szaktárgy kivételével) a "Juhász Gyula" Tanárképző Főiskola hallgatóinak a szakirodalmi igényei hozzásimulnak a JATE Könyvtára gyűjtési és tájékoztatási profiljához, így a tudományegyetemi könyvtár által történő szakirodalmi és információs ellátásuk olvasói férőhely- és - a tanulmányi anyag esetében - példányszám-problé- mává szükül. Pécssett ugyanez az igény a bölcsészkarai hagyományok továbbfejlesztése

alapján (27), másrészt a könyvtár jelenlegi társadalomtudományi gyűjtőköréhez illeszkedve, legalábbis kiegészítő megoldásként, ugyancsak kielégíthető a tudományegyetem könyvtárában. A Debreceni és a Szegedi Orvostudományi Egyetemen hiányzik a hallgatói tömegigényeket kiszolgálni tudó könyvtári-tanulmányi műhely. Tekintettel a hagyományokra, a hosszú ideig fennállt intézményi összetartozásra és nem utolsósorban a természettudományi karokon oktatót diszciplínákkal való érintkezési felületekre, amennyire lehetőségei engedik, mind a debreceni, mind a szegedi tudományegyetemi könyvtár alapfeladatai között vállalta az orvostudományi egyetemi hallgatók szakirodalmi és közművelődési könyvtári ellátásában való részvételt. Ez a kérdés mindkét egyetemi könyvtárban mind finansiális szempontból, mind az olvasói férőhelyek és a raktározási kapacitás oldaláról nézve rendkívül problematikus, de semmiképpen sem a tudományegyetemi könyvtár olvasói összetételével kapcsolatos elvi megfontolások teszik azzá.

2. A városi "felnőtt" olvasók körén belül azokat a tudományos kutatókat, továbbképzésben résztvevő vagy magukat továbbképző szakembereket, akiknek az érdeklődése az egyetemen oktatót és kutatót tudományterületekhez kapcsolódik - a felsőoktatási társintézmények oktatóit, a pedagógusokat, a természet- és társadalomtudományi vonatkozású munkaterületeken dolgozó értelmiségieket - vidéki tudományegyetemi könyvtáraink szívesen sorolják szorosán vett olvasói körükhöz. Ennek a rétegnek jelentős része tudományegyetemen végzett diplomás, többen az egyetem levelező vagy esti hallgatói, esetleg második diplomájukat szerző, postgraduális képzésben részt vevő, valamint doktori szigorlatra készülő, vagy tudományos fokozat elérésére törekvő szakemberek.

Ilyen módon az alapfunkciók alapján ellátandó külső olvasók köre már könnyebben bemérhető, körülhatárolható. Egyértelműen nemleges választ adhatunk arra a kérdésre, hogy szépirodalmi, ismeretterjesztő olvasmányokat, a közművelődési könyvtárban is megtalálható tudományos irodalmat kereső, az egyetemi könyvtár olvasói "törzsközösségéhez" nem sorolható városi látogatókat, középiskolai tanulókat kiszolgáljunk-e az egyetemi könyvtárban. Közeledni tudunk az olvasói kör olyanféle meghatározásához, amilyen például a Moszkvai Egyetemi Könyvtárban kialakult: "professzorok, hallgatók, tanárok, aspiránsok, a Moszkvai Egyetem munkatársai, Moszkva és a Szovjetunió más városainak tudományos dolgozói, külföldi tudományos kutatók." (28) Meg kell jegyeznünk, hogy komoly érdeklődésből fakadó igények hosszabb-rövidebb időre mindenkit "tudományos kutatóvá" tehetnek, akár a középiskolás diákot is. Természetes, hogy ilyen esetben a csak az egyetemi könyvtárban megtalálható tudományos anyag helybeni, olvasótermi használatát a "nem egyetemi könyvtári törzsközösség" számára is biztosítani kell.

Az új könyvtári törvényerejű rendelet előkészületei során KONDOR Istvánné megállapította: az egyetemi könyvtárak nyilvános könyvtári jellege azt a célt szolgálja, hogy "minden állampolgár ... bármilyen szakterületen óhajt is kutatni, találjon megfelelő profilu nyilvános könyvtárat." (29) Ennek alapján - tekintet nélkül arra, hogy un. "szaktudományi egyetemhez" vagy "tudományegyetemhez" tartozik-e (30) - minden egyetemi könyvtárnak arra kell törekednie, hogy városi könyvtári ellátásában (akárcsak regionális vagy országos viszonylatban) tudományos-szakkönyvtári funkciója erősítésével és gyakorlásával vegyen részt.

1. A Hajdu-Bihar Megyei Könyvtár adatainak szives közléséért e helyütt mondunk köszönetet Bényei Miklósnak, a Somogyi Könyvtár beiratkozási adatainak a rendelkezésére bocsátásáért Bezeredy Istvánnak. Az egyetemi könyvtárak adatait az érintett könyvtárak statisztikai nyilvántartásaiból, illetve évi beszámoló jelentéseiből vettük.
2. TÓTH Jánosné: Az olvasók megoszlása és az olvasótermi állomány. = Csongrád Megyei Könyvtáros. 1975. 147 - 148 p. (A cikkből vett adatokat helyenként átcsoportosítottuk: a bölcsészhallgatók közé - szakpárosításuknál fogva észrevehetően tévesen - sorolt tanárképző főiskolai hallgatók látogatásait a főiskolai hallgatói látogatásokhoz soroltuk.)
3. Uo. 146 p.
4. CSUBAR' JAN, O. Sz.: A szovjet könyvtártudomány fejlődésének eredményei és problémái. = Szemináriumok a szovjet és magyar könyvtárügy időszerű kérdéseiről (1971-1972). Bp. 1973. 19. p. - Kiemelés tőlem. NZs.
5. KUNZE, Horst: Grundzüge der Bibliothekslehre. 3. völlig veränd. Aufl. Leipzig 1966. 30-31., 48. p.
6. KLUTH, Rolf: Grundriss der Bibliothekslehre. Wiesbaden, 1970. 243. p.
7. VILENSZKAJA, Sz. K.: Universzitetszkie biblioteki v sziszteme szovetszkih bibliotek. = Quaestiones actuales rei bibliothecarie universitatum. Acta Univ. Szegediensis. Acta Bibliothecaria. Tomus 2. Fasc. 2-4. Szeged, 1959. 21., 28. p.
8. Az Egyetemi és Főiskolai Könyvtárak II. Országos Konferenciájának ajánlásai. = Könyvtáros, 1975. 643. p.
9. MÁTRAI László: Az Egyetemi Könyvtár. = Az Eötvös Loránd Tudományegyetem története 1945-1970. Bp. [1972]. 178. p.
10. MARÓT Miklós: Kölcsönzésünk elemzése. Bp. 1973. 138. p. /Könyv. Az Egyetemi Könyvtár Évkönyvei. 6./
11. Itt nem a debreceni Református Kollégium Nagykönyvtára gyűjteményének, vagy a szegedi Somogyi Könyvtár alapítványi anyagának a tudományos jelentőségét vitatjuk, mindössze az egyetemi tudományos munka komplex egészére gondolunk.
12. A "tanulmányi anyag" fogalma alatt nem a tankönyvkiadás és -ellátás, valamint a hallgatók tankönyvvásárlásra való ösztönzésének a kérdéskörébe tartozó olcsó tankönyv- vagy jegyzetanyagot értjük, hanem a tanulmányi munkához előírt kötelező és ajánlott kézikönyv- és egyéb olvasmányanyagot.
13. V.ö. SULICA Szilárd: A Szegedi Egyetemi Könyvtár válságos helyzete. Szeged, 1939. 4. p. /A Szegedi Egyetemi Könyvtár dolgozatai. 3./
14. V.ö. PERSIÁN Kálmán: Az új egyetemek és könyvtáraik. Kolozsvár, 1914. 4-5. p.

15. SULICA Szilárd: I. m. 3. p.
16. Idézi: Vár a könyvtár! [Könyvtárhasználati utmutató.] Szeged, 1953. 1. p. /A Szegedi Egyetemi Könyvtár kiadványai. 7./
17. FÉNYES Miklós: 200 éves a Pécsi Egyetemi Könyvtár. = Könyvtáros. 1974. 520. p.
18. A Debreceni m. kir. Tudományegyetem Könyvtárának használati szabályzata. Debrecen, 1918. 1-2. §.
19. Erre a körülményre utalnak Csüry Istvánnak a debreceni könyvtáros, Szabó György törekvéseit vázoló sorai. Lásd: A Debreceni Egyetemi Könyvtár utja a szocialista tudományos könyvtár megvalósítása felé. (1-2. [Irta:] CSÜRY István.) Debrecen, 1960. 11. p. /A Debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Könyvtárának közleményei. 22./
20. VARGA Zoltán: A Debreceni Tudományegyetem története. 1. 1914-1944. Debrecen, (1967). 280. p.
21. Uo. 48-51. p.
22. A Debreceni Egyetem Könyvtára. [Könyvtárhasználati utmutató.] (Debrecen) 1954. 2. p.
23. V.ö. PÉTER László: Főveszély - a tudomány? = Könyvtáros. 1967. 718. p.
24. A hazai könyvtárak. SEBESTYÉN Géza: Az egyetemi könyvtárak. 1. = A Könyvtáros. 1957. 260. p.
25. V.ö. CSÜRY István: A könyvtár helye és szerepe a megújuló egyetemi oktatás rendszerében. = A debreceni tipográfiáról, könyvművészetről, könyvtárakról, olvasókról. Debrecen, 1973. 51-61. p., NÉMETH Zsófia: A szegedi felsőoktatási intézmények hallgatói az Egyetemi Könyvtárban. = Könyvtári Figyelő. 1975. 27-40. p., és különösen: Összefoglaló jelentés a Debreceni Egyetemi Könyvtár 1975. évi működéséről. Debrecen, 1976. 8. p.
26. V.ö. LISZTES László - NÉMETH Zsófia: Az egyetemi könyvtár az oktatók tudományos munkájának szolgálatában. = Felsőoktatási Szemle. 1973. 83. p.
27. V.ö. Beszámoló jelentés a Pécsi Egyetemi Könyvtár 1964. évi munkájáról. [Pécs, 1965.] 15.p.
28. Naucsnaja Biblioteka imeni A. M. Gor'kogo Moszkovszkogo Universziteta. 2., iszp. i dop. izd. Moskva, 1972. 11. p.
29. KONDOR Istvánné: Az új könyvtári törvényerejű rendelet. = Könyvtáros. 1973. 510. p. Kiemelés tőlem. N. Zs.
30. A "tudományegyetem" és "szak-" vagy "szaktudományi" egyetem tartalmi és terminológiai kérdéseivel kapcsolatban lásd: ÁDÁM György: Korunk változó egyeteme. = Felsőoktatási Szemle. 1974. 1-3. p., CSABA Béla: Strukturális problémák és reformtörekvések a Debreceni Orvostudományi Egyetemen. = A felsőoktatási intézmények belső szervezete. Bp. [1976.] /Felsőoktatási pedagógiai tanulmányok./ ("Az universitas új koncepciója" c. fejezet. 190-192. p.)